

یالطیف

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده کشاورزی

گروه اقتصاد کشاورزی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته مهندسی اقتصاد کشاورزی

اثر سیاست‌های پولی بر بخش‌های اقتصادی با تاکید بر

بخش کشاورزی

دانشجو

یوسف حسنی

استاد راهنما

دکتر صادق خلیلیان

استاد مشاور

دکتر سید ابوالقاسم مرتضوی

تیر ماه ۱۳۸۸

ب

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی-پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به دفتر نشر آثار علمی دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

” کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته اقتصاد کشاورزی است که در سال ۱۳۸۸ در دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر صادق خلیلیان و مشاوره جناب آقای دکتر سیدابوالقاسم مرتضوی از آن دفاع شده است“

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به دفتر نشر آثار علمی دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند، به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب یوسف حسنی دانشجوی رشته اقتصاد کشاورزی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: یوسف حسنی

تاریخ و امضاء: ۳۱/تیر/۱۳۸۸

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه : با عنایت به سیاست‌های پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسان‌ها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیات علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها، رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه

بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره : در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی به صورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه و رساله منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه، رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود. ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه، رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

این اثر را اگر قدری باشد تقدیم می‌دارم به:

پدر و مادرم، ایشان که راستی قامت در شکستگی قامتشان تجلی یافت.

الهی!

به بهشت و حوری چه لازم،
اگر مرا نفسی دهی، از آن نفس بهشتی سازم...

اکنون که به یاری خداوند ، یکی دیگر از مراحل تحصیل را به پایان رساندم، شکرگذار درگاهش هستم و به پاس آیه «من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق» در این راه از تمام کسانی که یاری‌گر من بوده‌اند کمال تشکر و قدردانی را دارم. همچنین بر خود لازم می‌دانم از مادر مهربان و پدر فداکارم که لحظه لحظه زندگی‌ام مدیون ایثارهای ایشان می‌باشد، سپاسگزاری نمایم. از استاد راهنما، جناب آقای دکتر صادق خلیلیان و استاد مشاور، جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم مرتضوی به خاطر زحمات بی‌شائبه ایشان تشکر می‌کنم. قبول زحمت داوری این تحقیق توسط آقایان دکتر امیرحسین چیدری و دکتر مجید احمدیان باعث افتخار بنده حقیر می‌باشد، که از ایشان نیز متشکرم.
در انتها از زحمات تمام عزیزانی که بنده را در این امر یاری نمودند، سپاسگزاری می‌نمایم.

یوسف حسنی

تیر ۱۳۸۸

چکیده

دستیابی به رشد و در پی آن توسعه اقتصادی از جمله خواسته‌های همه ملت‌ها و حکومت‌ها به شمار می‌رود. توسعه اقتصادی و اجتماعی معمولاً از طریق برنامه‌ریزی، سیاست‌های برنامه‌ای، برنامه‌های توسعه و یا طرح‌های توسعه تحقق می‌یابد. از اجزای اصلی و مهم هر برنامه اقتصادی، بررسی تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی در سطح ملی و نیز در بخش‌های مختلف اقتصادی می‌باشد. سیاست‌های پولی از مهم‌ترین ابزارهای کلان اقتصادی بوده و آگاهی از چگونگی اثرگذاری آنها، گامی مهم در برنامه‌ریزی و توسعه ملی و منطقه‌ای می‌باشد. بدین منظور در این تحقیق، به بررسی اثر سیاست‌های پولی (حجم واقعی پول) بر ارزش‌افزوده بخش‌های کشاورزی، صنعت، خدمات و تأثیر پذیری ارزش‌افزوده این بخش‌ها، از افزایش درآمدهای نفتی با استفاده از روش تحلیل سری‌های زمانی خود توضیح برداری (VAR) در کشور ایران پرداخته شده است. نتایج نشان داد که اجرای سیاست‌های پولی، تأثیر منفی بر ارزش‌افزوده بخش کشاورزی داشته و موجب رشد ارزش‌افزوده بخش‌های صنعت و خدمات گردیده است. نتایج حاصل از تجزیه واریانس خطای پیش‌بینی ارزش‌افزوده بخش کشاورزی، نشان داد که واردات محصولات کشاورزی و مخارج دولت به ترتیب، بیشترین و کمترین اثر را بر واریانس خطای پیش‌بینی ارزش‌افزوده بخش کشاورزی در بلند مدت خواهند داشت. نتایج تجزیه واریانس خطای پیش‌بینی ارزش‌افزوده بخش‌های صنعت و خدمات حاکی از آن است که حجم پول و مخارج دولت به ترتیب سهم بیشتری از واریانس خطای پیش‌بینی ارزش‌افزوده این بخش‌ها را توضیح می‌دهند. اثر شوک وارده به ارزش‌افزوده بخش نفت، هیچ تأثیری در ارزش‌افزوده بخش کشاورزی نداشته است، اما باعث رشد ارزش‌افزوده بخش‌های صنعت و خدمات گردیده است. به طور کلی نتایج این تحقیق نشان داد که، اثر شوک پولی (افزایش حجم پول واقعی)، و شوک وارده بر ارزش‌افزوده بخش نفت، باعث رشد بخش‌های صنعت و خدمات، و عدم رشد بخش کشاورزی گردیده است.

واژه‌های کلیدی: سیاست‌های پولی، مدل VAR، بخش‌های اقتصادی، شوک نفتی، ارزش‌افزوده

فصل اول: مقدمه و کلیات	۲
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- تعریف مسأله و بیان سؤالهای تحقیق	۳
۱-۲-۱- سیاست‌های پولی	۴
۲-۲-۱- بررسی مهمترین ابزارهای پولی در ایران	۵
۳-۲-۱- روند حجم نقدینگی واقعی در ایران	۵
۳-۱- ضرورت انجام تحقیق	۸
۴-۱- اهداف تحقیق	۱۰
۵-۱- فرضیات تحقیق	۱۰
۶-۱- روش تحقیق	۱۱
۷-۱- قلمرو زمانی تحقیق	۱۱
۸-۱- قلمرو مکانی تحقیق	۱۱
فصل دوم- مروری بر مطالعات انجام شده	۱۳
۱-۲- مقدمه	۱۳
۲-۲- مطالعات داخلی	۱۳
۳-۲- مطالعات خارجی	۱۶
فصل سوم- متدلوژی تحقیق	۲۲
۱-۳- مقدمه	۲۲
۲-۳- آزمون‌های پایایی	۲۲
۳-۲-۱- آزمون پایایی با استفاده از روش نه مرحله ای	۲۳
۳-۳- الگوی خود رگرسیون برداری	۲۵
۴-۳- ثبات و مانایی	۲۹
۵-۳- تشخیص	۳۲
۶-۳- تخمین	۳۶
۷-۳- تابع عکس‌العمل آنی	۳۷
۸-۳- فواصل اطمینان و عکس‌العمل‌های آنی	۴۰
۹-۳- تجزیه واریانس	۴۱
۱۰-۳- علیت گرنجر	۴۳

۴۶	فصل پنجم- نتیجه گیری
۴۶	۱-۴- مقدمه
۴۶	۲-۴- نتیجه گیری
۴۶	۱-۲-۴- بخش کشاورزی
۵۶	۲-۲-۴- بخش صنعت
۶۷	۳-۲-۴- بخش خدمات
۷۰	۲-۳-۲-۴- تجزیه تحلیل شوکها بر اساس جدول(۵)
۷۲	۴-۲-۴- اثرات شوک نفتی بر بخشهای اقتصاد
۸۱	۵-۲-۴- اثر سیاستهای پولی و مالی بر تورم و تولید ناخالص داخلی
۸۸	فصل پنجم- جمع بندی و پیشنهادها
۸۸	۱-۵- جمع بندی کلی
۸۸	۱-۱-۵- بخش کشاورزی
۸۸	۲-۱-۵- بخش صنعت
۸۹	۳-۱-۵- بخش خدمات
۸۹	۴-۱-۵- بخش نفت
۹۰	۵-۱-۵- اثر سیاستهای پولی و مالی بر تورم و تولید
۹۰	۲-۵- پیشنهادها
۹۳	فهرست منابع

نمودار ۱. روند حجم پول واقعی طی دوره سالهای ۸۵-۱۳۴۴.....	۷
جدول ۱. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در سطح متغیرها.....	۴۸
جدول ۲. نتایج آزمون دیکی فولر تعمیم یافته در تفاضل اول متغیرها.....	۴۸
نمودار ۱. اثرات شوک پولی در بخش کشاورزی.....	۵۲
نمودار ۲. اثرات شوک مخارج دولت در بخش کشاورزی.....	۵۴
جدول ۳. تجزیه واریانس بخش کشاورزی.....	۵۵
جدول ۴. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در سطح متغیرها.....	۵۸
جدول ۵. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در تفاضل اول متغیرها.....	۵۹
نمودار ۳. اثرات شوکها در بخش صنعت.....	۶۰
نمودار ۴. روند کل واردات، کالاهای مصرفی، واسطه ای و سرمایه ای.....	۶۵
جدول ۶. تجزیه واریانس بخش صنعت.....	۶۶
جدول ۷. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در سطح متغیرها.....	۶۸
جدول ۸. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در تفاضل اول متغیرها.....	۶۸
نمودار ۵. اثرات شوکها در بخش خدمات.....	۷۰
جدول ۹. تجزیه واریانس بخش خدمات.....	۷۱
جدول ۱۰. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در سطح متغیرها.....	۷۴
جدول ۱۱. نتایج آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته در تفاضل اول متغیرها.....	۷۵
جدول ۱۲. نتایج آزمون علیت گرنجر.....	۷۶
نمودار ۶. اثر شوک نفتی بر بخش کشاورزی، میزان واردات کل، بخش صنعت و خدمات.....	۷۸
جدول ۱۳. تجزیه واریانس بخش کشاورزی.....	۸۰
نمودار ۷. توابع واکنش ضربه‌ای.....	۸۴
جدول ۱۴. نتایج تجزیه واریانس پیش‌بینی رشد تولید.....	۸۵
جدول ۱۵. نتایج تجزیه واریانس پیش‌بینی تورم.....	۸۶

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

فصل اول: مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

دستیابی به رشد و در پی آن توسعه اقتصادی از جمله خواسته‌های همه ملت‌ها و حکومت‌ها به شمار می‌رود. این خواسته در کشورهای جهان سوم که میان خود و کشورهای توسعه یافته شکاف چشمگیری احساس می‌کنند، به مراتب بیشتر است. کشورهای در حال توسعه کوشیده‌اند تا با پیروی از برخی نظریه‌های مطرح در جوامع پیشرفته، از راهی میان بر به این هدف دست یابند. توسعه اقتصادی و اجتماعی معمولاً از طریق برنامه‌ریزی، سیاست‌های برنامه‌ای، برنامه‌های توسعه و یا طرح‌های توسعه تحقق می‌یابد. همواره این مسئله مطرح است که چگونه می‌توان به هدف‌های توسعه دست یافت و چرا برخی سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های توسعه به اهداف مورد نظر منجر نمی‌شوند.

لازم است برای تحلیل این پدیده آن را از ابعاد مختلف هدف گذاری، سیاست‌گذاری، روش‌های برنامه‌ریزی و تهیه طرح‌های توسعه، سازماندهی و اجرا، بهره‌برداری و در نهایت فرآیند تحقق توسعه مورد تحقیق، مطالعه و بازبینی قرار داد (شریف‌زادگان، ۱۳۸۲).

بخش کشاورزی به عنوان بخش محوری در رشد و توسعه اقتصادی و بخش راهبردی در تأمین نیازهای غذایی جمعیت رو به رشد کشور، از اهمیت زیادی در برنامه‌های توسعه برخوردار است. این بخش حدود پانزده درصد تولید ناخالص داخلی و یک پنجم کل شاغلان کشور را در بر دارد و هشتاد درصد محصولات غذایی مورد نیاز داخلی را تأمین می‌کند. به‌رغم این واقعیت‌ها در گذشته شاهد تحول چندان چشمگیری در این بخش اقتصادی نبوده‌ایم. ساختار تولیدی بخش کشاورزی همچنان سنتی و کم‌بازده باقی مانده است، ریسک بالای تولید و تأثیرپذیری بالای این بخش از حوادث و عوارض طبیعی و همچنین سوددهی پایین آن سبب شده است تا گرایش به سرمایه‌گذاری در این بخش اقتصادی، بسیار پایین باشد و آن نیز تنها در قلمروی خاص از فعالیتهای کشاورزی انجام گیرد. پس از انقلاب و به دنبال تحولات بوجود آمده در شرایط اقتصادی و سیاسی کشور، توجه به بخش کشاورزی بیش از پیش مبذول شد ولی به‌رغم آن، در مجموع عملکردهای نسبی این بخش در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب، چندان

منطبق با ظرفیتهای بالقوه آن نبوده است. بررسی برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد هر چند که در برخی از زیربخش‌های کشاورزی عملکرد به دست آمده بیش از میزان هدف تعیین شده، بوده است، ولی در برخی از زیربخش‌های آن نیز فاصله بین عملکرد و هدف بسیار زیاد بوده و اقدامات انجام گرفته در چهارچوب برنامه‌ها، نتوانسته است هدفهای مورد نظر را محقق سازد. این امر به طور عمده از محدودیت‌ها و ضعفهای ساختاری این بخش برمی‌خیزد (حکیمی‌پور، ۱۳۸۳).

از اجزای اصلی و مهم هر برنامه، بررسی تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی در سطح ملی و نیز در بخش‌های مختلف اقتصادی است. سیاست‌های پولی و مالی از مهمترین ابزارهای کلان اقتصادی بوده و آگاهی از چگونگی تأثیر این متغیرها، گامی مهم در برنامه‌ریزی و توسعه ملی می‌باشد. در این تحقیق به بررسی تأثیر سیاست‌های پولی بر رشد ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی ایران، با تأکید بر بخش کشاورزی می‌پردازیم.

۱-۲- تعریف مسأله و بیان سؤال‌های تحقیق

در نظریه‌های اقتصادی، نسبت به اهمیت توسعه کشاورزی در مقایسه با توسعه صنعت در رشد اقتصاد ملی یک چرخش شدید به وجود آمده است. اعتقاد اولیه (اصول گرایی صنعت) جای خود را به تأکید بر اهمیت افزایش تولید و بهره‌وری بخش کشاورزی در جریان کل رشد اقتصادی داده است (کوهپایی، ۱۳۷۸).

کشاورزی در ایران بزرگترین بخش اقتصادی پس از خدمات است که بیش از ۲۰ درصد تولید ناخالص ملی و سهم عمده‌ای از صادرات غیرنفتی را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین محل اشتغال بخش وسیعی از جمعیت کشور است. بدین ترتیب رشد این بخش تا حدود زیادی تعیین کننده رشد اقتصادی کشور است (حاجی رحیمی و ترکمانی، ۱۳۸۲).

در اقتصاد ایران بخش کشاورزی در طی سه برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محور توسعه قرار گرفته است. این تفاهم در سطح وسیع برقرار است که در شرایط اجتماعی و اقتصادی کشورهایی

چون ایران، کشاورزی مهمترین بخش اقتصادی است و تجربه کشورهای صنعتی جهان نشان می دهد که بخش کشاورزی باید نقش موتور صنعتی را بر عهده گیرد (خادم آدم، ۱۳۷۵)

دستیابی به رشد اقتصادی در فهرست اهداف و سیاست‌های اقتصادی، جایگاه ویژه‌ای دارد و رشد بخش کشاورزی، و در کنار آن رشد و توسعه بخش‌های صنعت و خدمات اثر تعیین کننده‌ای در رشد کل اقتصاد ایران دارد و هر کشوری جهت نیل به اهداف اقتصادی خود با توجه به وضعیت خاص اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، برنامه ویژه‌ای را در چارچوب سیاست‌های اقتصادی اتخاذ می کند.

سیاست‌های اقتصادی، اهداف مشخصی را شامل سطح بالایی از اشتغال، تثبیت وضعیت اقتصادی و سطح قیمتها، توزیع مجدد درآمد، تعادل خارجی و رسیدن به یک نرخ مناسب رشد اقتصادی و حفظ آن را دنبال می کنند (جیرانوند، ۱۳۷۳).

یکی از ابزارهای دولت جهت تحقق این اهداف سیاست‌های پولی می باشد و این سیاست‌ها از طریق تغییر در تقاضای کل، اثرهای خود را به اقتصاد منتقل می کند. هدف سیاست‌های پولی، این است که تولید را در نزدیکی اشتغال کامل نگه داشته و سطح قیمتهای موجود در اقتصاد را تثبیت کنند (شاگری، ۱۳۸۳). مهمترین نقش سیاست های پولی کنترل حجم پول و نقدینگی کل است، و در واقع از این طریق بر سایر متغیرهای اقتصادی اثر می گذارد. از آنجا که حجم پول به عنوان یکی از متغیرهای بسیار مهم و حساس در سطح کلان اقتصادی مطرح است، لذا هر گونه عدم ثبات در آن می تواند منجر به بروز نوساناتی در سایر متغیرهای کلان اقتصادی گردد.

۱-۲-۱- سیاست‌های پولی

سیاست‌های پولی به آن دسته از سیاست‌ها اطلاق می شود که توسط مقامات پولی (بانک مرکزی) در مورد مسایل پولی کشور اختیار می شود. سیاست‌های پولی در یک کشور در حال توسعه نقش مهمی در نظام اعطای اعتبار از طریق کنترل تورم و حفظ تعادل در تراز پرداختها دارد. زمانی که روند توسعه اقتصادی مراحل اولیه خود را پشت سر گذاشت، یک سیاست پولی مناسب برای عرضه با کشش اعطای

اعتبار به منظور برآورد ساختن نیازهای در حال رشد تجارت خارجی، رشد رو بتزاید جمعیت و گسترش بخش‌های پولی ضروری است (قره‌باغیان، ۱۳۷۱).

۱-۲-۲- بررسی مهمترین ابزارهای پولی در ایران

ابزارهای پولی به دو گروه کمی و کیفی تقسیم می‌شود، ابزارهای کمی ابزارهایی هستند که حجم پول را تحت تأثیر قرار می‌دهند، که مهمترین آنها عبارتند از، نرخ ذخیره قانونی، عملیات بازار باز و نرخ تنزیل مجدد، که در این میان نرخ تنزیل مجدد و عملیات بازار باز از مصادیق ربا هستند و در بانکداری بدون ربا کاربردی ندارند، نرخ ذخیره قانونی تنها ابزار سیاست پولی است که امکان استفاده از آن در بانکداری بدون ربا وجود دارد. همچنین برخی ابزارها مثل اوراق مشارکت جایگزین ابزارهای سیاست پولی متداول در بانکداری ربوی می‌شوند.

ابزارهای کیفی ابزارهایی هستند که با هدف نحوه توزیع نقدینگی و تخصیص اعتبارات بانکی میان بخش‌های اقتصادی اتخاذ می‌شوند. تعیین اولویت بخش‌ها در استفاده از اعتبارات بانکی، به کارگیری تذکرات و ترغیبهای اخلاقی، اعمال نرخ‌های ترجیحی برای بخش‌های مختلف اقتصادی و جیره بندی بانک‌ها، از جمله مهمترین این ابزارها به شمار می‌آیند.

۱-۲-۳- روند حجم نقدینگی واقعی در ایران

حجم نقدینگی شامل حجم پول (اسکناس و مسکوک در دست اشخاص، سپرده‌های دیداری) و شبه پول (سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز، سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلند مدت و سایر سپرده‌ها) است.

حجم نقدینگی در طی ۸۵-۱۳۴۵ همواره روند صعودی داشته است بطوری که در طی این سالها، حجم نقدینگی بطور متوسط سالانه ۲۶/۱ درصد رشد داشته است با وجود این در طی سالهای اخیر رشد حجم نقدینگی، شتاب بیشتری به خود گرفته است. اما آنچه که در اقتصاد اهمیت بیشتری دارد،

نقدینگی واقعی^۱ است. لذا در این قسمت بطور اجمالی به روند نقدینگی واقعی به عنوان مهمترین سیاست پولی دولت در اقتصاد ایران خواهیم پرداخت.

روند نقدینگی واقعی در اقتصاد ایران را در طی سالهای ۸۵-۱۳۴۴ می‌توان به سه دوره کلی تقسیم نمود.

دوره اول را سالهای قبل از انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۵۸ در بر می‌گیرد. طی این سالهای نقدینگی واقعی همواره روند صعودی داشته و بطور متوسط دارای نرخ رشد ۱۹/۱ درصد بوده و به ۱۲۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۵۸ رسیده است. این روند صعودی نقدینگی بطور کلی ناشی از افزایش قیمت جهانی نفت بوده است. در این دوره همزمان با رشد نقدینگی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی همراه با سرمایه‌گذاری در سایر بخش‌های اقتصادی دارای رشد بالایی بوده است.

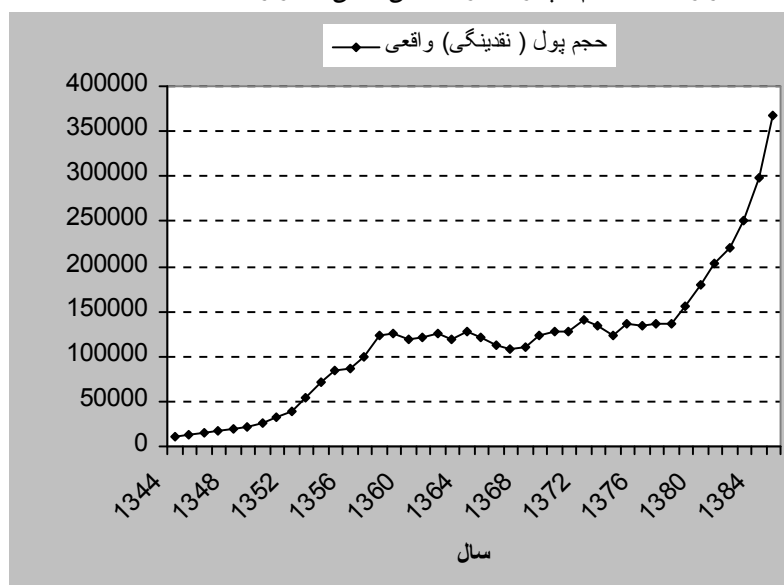
دوره دوم را فاصله سالهای ۷۸-۱۳۵۸ در بر گرفته است. در این مقطع از زمان نقدینگی اقتصاد با اینکه دچار نوسانات بوده اما در کل با متوسط نرخ رشد کمتر از یک درصد از ۱۲۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۵۸ به حدود ۱۳۶ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۷۸ افزایش یافته است. در ابتدای این دوره نقدینگی اقتصاد تا سال ۱۳۶۴ تقریباً ثابت بوده است اما در ادامه در طول سالهای جنگ همزمان با کاهش درآمدهای نفتی، در دوره ۶۵-۱۳۶۸، نقدینگی اقتصاد با نرخ رشد منفی ۳/۵ درصد مواجه بوده و به حدود ۱۱۰ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۶۸ کاهش یافته است. کاهش حجم پول در این دوره بر سرمایه‌گذاری خصوصی اثر گذاشته و آن را در سطح پایینی نگه داشته است. با تمام شدن جنگ تحمیلی و شروع برنامه اول توسعه با افزایش درآمدهای نفتی، حجم نقدینگی در طی سالهای ۷۲-۱۳۶۸ روند صعودی به خود گرفته و با نرخ رشد ۶/۴ درصد مواجه بوده است. به تبع افزایش حجم پول واقعی، سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی نیز وضعیت بهتری پیدا کرده است. در طی سالهای ۷۴-۱۳۷۲ حجم پول واقعی در اقتصاد دوباره کاهش یافته و به ۱۲۳ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۷۴

^۱. نقدینگی واقعی (M/P) در اقتصاد از تقسیم نقدینگی جاری به شاخص قیمت بهای کالاها و خدمات مصرفی (CPI) با سال پایه ۱۳۷۶ بدست آمده است. در ادامه تحقیق منظور از حجم واقعی پول همان نقدینگی واقعی است.

تنزل یافته است. اما در سال ۱۳۷۵ حجم پول واقعی با ۱۱٪ درصد رشد به ۱۳۷ هزار میلیارد ریال افزایش یافت. در بقیه سالهای این دوره تا سال ۱۳۷۸ با رشد منفی ۲۱٪ تقریباً ثابت مانده است. دوره سوم شامل سالهای ۸۵-۱۳۷۹ (برنامه سوم توسعه و دو سال اول برنامه چهارم توسعه) می-شود. در این دوره همواره روند صعودی داشته و با نرخ رشد بالایی افزایش یافته است بطوری در طول برنامه سوم توسعه متوسط نرخ رشد حجم واقعی پول ۱۳ درصد و در دو سال اول برنامه چهارم توسعه متوسط نرخ رشد آن ۱۸/۵ درصد بوده است این موضوع در نمودار (۱) نیز کاملاً واضح است. رشد بالای حجم پول در طول این سالها را می توان به افزایش بالای درآمدهای نفتی و اتخاذ سیاست پولی انبساطی از طرف دولت در راستای گسترش سرمایه گذاری و اشتغال زایی در اقتصاد دانست. آنچه که در بررسی روند حجم پول واقعی، باید مورد توجه قرار گیرد این است که حجم پول واقعی تا حد زیادی متأثر از درآمدهای نفتی بوده است.

نمودار ۱. روند حجم پول واقعی طی دوره سال های ۸۵-۱۳۴۴

مأخذ: مرکز آمار ایران

اهمیت و پیشرفت بخش کشاورزی و در کنار آن رشد و توسعه بخش های صنعت و خدمات در اقتصاد ایران از یک سو و اثرگذاری سیاست های پولی بر بخش های مذکور از سوی دیگر موجب شده که چگونگی تأثیر این سیاست ها بر این بخش ها مورد توجه قرار گیرد. در واقع یکی از مهمترین اهداف

سیاست‌های اقتصادی، دستیابی به رشد اقتصادی است واز جمله، ابزارهایی که دولت را در جهت نیل به این اهداف یاری می‌کنند، سیاست‌های پولی می‌باشد.

در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به پرسش‌های زیر هستیم:

(۱) آیا سیاست‌های پولی بر رشد اقتصادی کشور و بخش کشاورزی تاثیرگذار هستند؟

(۲) در صورت اثرپذیری بخش‌های مختلف اقتصاد از اجرای سیاست‌های پولی، آیا این سیاست‌ها

باعث رشد بلندمدت می‌شوند یا کوتاه‌مدت؟

۱-۳- ضرورت انجام تحقیق

از جمله موضوعات مهمی که به طور گسترده در اقتصاد کلان مطرح است، انتخاب سیاست‌ها و ابزارهای مناسب در جهت از بین بردن عدم تعادل و ایجاد ثبات اقتصادی است. سیاست‌های تثبیت اقتصادی را می‌توان بر اساس اثر اولیه آن‌ها بر تقاضای واقعی و یا عرضه واقعی به دو گروه تقسیم‌بندی کرد. هدف اصلی سیاست‌های طرف تقاضا تاثیرگذاری بر سطح کل یا نرخ رشد تقاضای داخلی می‌باشد. سیاست‌های طرف عرضه تمایل به افزایش حجم کالاها و خدمات واقعی که توسط تولید کنندگان داخلی با توجه به تقاضای کل اسمی عرضه می‌شود، دارند. سیاست‌های پولی و مالی، مهمترین سیاست‌هایی هستند که در زمینه مدیریت تقاضا مورد استفاده قرار می‌گیرند. اجرای سیاست‌های پولی و مالی یکی از مهمترین ابزارهای سیاست‌گذاری برای رسیدن به اهداف کلان اقتصادی از جمله توزیع عادلانه درآمد، افزایش نرخ رشد اقتصادی، سطح اشتغال و ثبات قیمت‌ها می‌باشد (مجدزاده طباطبایی، ۱۳۷۶).

به کارگیری و اجرای سیاست‌های کلان اقتصادی از سوی دولتمردان به طرق مختلف بر فعالیت بخش‌های گوناگون اقتصادی اثر دارد. بررسی فرایند پیچیده این تاثیرات بسادگی امکان پذیر نیست و به دیدگاه‌های مختلفی نیاز دارد. سیاست‌های پولی و مالی، به عنوان بخشی از سیاست‌های کلان اقتصادی، طرف تقاضای اقتصاد را تحت تاثیر قرار می‌دهند. شاید بتوان گفت اثر آنها بر بخش‌های

اقتصادی یکی از پرچالش ترین بحث ها در ادبیات اقتصادی بوده که سهم عمده ای از تحقیقات تجربی را نیز به خود اختصاص داده است. عموماً اثر سیاست های پولی و مالی از طریق سرمایه‌گذاری و افزایش بهره‌وری عوامل به بخش‌های تولیدی و کل اقتصاد منتقل می‌شود (Khan and Villianueva, ۱۹۹۱). همچنین با نگاه اجمالی به بررسی تورم در اقتصاد ایران مشاهده می‌شود که از اواخر دهه ۴۰ تورم به طور جدی در ساختار اقتصاد ایران پدیدار شده است. فرایند توسعه اقتصادی کشور با تکیه بر تزریق درآمدهای سرشار نفتی در قالب برنامه‌های مالی دولت موجب برهم زدن تعادل بین تولیدی و الگوی مصرف کشور و نیز بروز عدم تعادل در تجارت خارجی، در تخصیص بودجه دولت، در ترکیب بخش‌های اقتصادی و در الگوی توزیع درآمد و ثروت گردیده است. در بین مناطق اقتصادی کشور، دوگانگی شیوه تولید، فقدان حلقه‌های واسط در زنجیره تولید و در نهایت وابستگی اقتصاد به درآمد تک محصولی نفت به همراه عملکرد ضعیف ساختار مالی و پولی کشور، باعث بروز و تشدید فشارهای تورمی در جامعه شده‌اند. با افزایش تخصیص اعتبار به بخش‌های مختلف، تقاضای داخلی افزایش یافته اما به دلیل ظرفیت محدود کشور برای جذب درآمدهای نفتی نهایتاً تورم شدیدی ایجاد شده است. بعد از انقلاب، کشور یک دوره رکود تورمی را تجربه کرده که فرار سرمایه و نیروی انسانی متخصص، تحریم تجاری، مهاجرت مردم از مناطق جنگی و افزایش سریع جمعیت، سهم مهمی در این امر داشتند. اما عامل مهم‌تر، کاهش قیمت نفت بود. با کاهش قیمت نفت در سال ۱۳۶۵، درآمدهای ارزی دولت کاهش یافت و دولت مجبور شد برای تأمین کسری خود به استقراض از بانک مرکزی روی آورد که در نتیجه حجم پول افزایش یافت. در طول این دوران، اعتبارات ارزانی که بخش‌های مختلف و بویژه دولت دریافت می‌کردند، نقش مهمی در تشدید تورم داشت. بنابراین، افزایش نقدینگی همراه با کاهش تولید، به رکود تورمی (stagflation) منجر شد (مشایخی، ۱۳۷۴).

به همین علت سیاست‌های پولی و تأثیرگذاری آنها بر متغیرهای حقیقی در اقتصاد اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. این مسئله از آن جهت مهم می‌باشد که ابتدا باید در هراقتصاد، نسبت به نحوه‌ی اثرگذاری و یا حتی اثرناگذاری سیاست‌های پولی اطمینان حاصل کرده و سپس نسبت به اعمال آن اقدام نمود. چرا که سیاست‌های خنثی پولی نه تنها متناظر با صرف هزینه‌های بی‌ثمر اعمال سیاست بوده‌اند، بلکه

هزینه‌های دیگری همچون ایجاد تورم در دوره‌های آتی را به اقتصاد تحمیل می‌نماید. همچنین قالبی که این سیاست‌ها به خود می‌گیرند حائز اهمیت است، به عبارتی دیگر ممکن است در یک اقتصاد سیاست‌های پولی پیش‌بینی نشده اثرگذار باشند، حال آنکه همان سیاست‌ها به صورت پیش‌بینی شده تأثیر چندانی نداشته باشد. لذا لازم است تا سیاست‌های پولی از لحاظ تأثیرگذاری و هم‌چنین ماهیت این تأثیرگذاری مورد بررسی قرار گیرد. این راه مسلماً می‌تواند راهنمای مناسبی در امر سیاست‌های پولی باشد (تشکینی و شفیعی، ۱۳۸۴).

از اجزای اصلی و مهم هر برنامه، بررسی تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی در سطح ملی و نیز در بخش‌های مختلف اقتصادی است. سیاست‌های پولی و مالی از مهمترین ابزارهای کلان اقتصادی بوده و آگاهی از چگونگی تأثیر این متغیرها، گامی مهم در برنامه ریزی و توسعه ملی و منطقه ای می‌باشد. در این تحقیق با توجه به اهمیت موضوع، و وابستگی شدید واحدهای اقتصادی، در کشورهای در حال توسعه و از جمله کشور ما، به منابع مالی بانک‌ها، اثر تغییرات حجم نقدینگی (حجم واقعی پول) به عنوان یکی از ابزارهای سیاست‌های پولی بر ارزش‌افزوده بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات، تأثیر پذیری این بخش‌ها از شوک وارده بر ارزش‌افزوده بخش نفت و در نهایت اثر شوک پولی بر تورم و تولید ناخالص داخلی ایران، مورد مطالعه قرار گرفته است. در ارتباط با این بحث، بخش کشاورزی به لحاظ دارا بودن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های قابل توجه، تعامل آن با سایر بخش‌ها از جمله بخش صنعت، تأمین مواد غذایی مردم و تهیه مواد اولیه برخی از صنایع، از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد.

۴-۱- اهداف تحقیق

در این تحقیق به طور خلاصه اهداف زیر دنبال می‌شود:

- ۱- بررسی اثر سیاست‌های پولی بر رشد اقتصادی کشور و بخش کشاورزی
- ۲- بررسی اثرات بلند مدت سیاست‌های پولی بر بخش‌های اقتصادی

۵-۱- فرضیات تحقیق

باتوجه به اهداف، می‌توان فرضیات زیر را عنوان کرد: